

La botànica de Canet que recordo (i alguns personatges relacionats)

Xavier Mas Gibert
Centre d'Estudis Canetencs

*The botany of Canet de Mar which I remember
(and some related characters)*

L'autor fa una disquisició potser nostàlgica sobre els conreus arborícoles en la Vall de Canet al llarg del tres darrers segles.

The author discusses, maybe nostalgically, the cultivation of trees in the valley of Canet de Mar across the last three centuries.

Paraules clau: Amillament 1944, ametllers, vinyes, garrofers, finques Busquets, finques Montaner, finques de Pol, finques Manau

Key words: land registry 1944, almond trees, vineyards, carob trees, Busquets properties, Montaner properties, properties of Pol, Manau properties.

A l'amillament del Canet de l'any 1944 hi consten les següents superfícies de conreu:

139 hectàrees de vinya
132 hectàrees de garrofers
109 hectàrees d'horta de regadiu
50 hectàrees d'ametllers
47 hectàrees de cereals

474 hectàrees en total

Les vinyes

A partir de 1900 en què començà a haver-hi fotografies de la vall de Canet i les poques litografies que ens han pervingut d'èpoques anteriors, s'hi pot apreciar que la Vall de Canet era un espai dedicat a conreus intensius, sobretot de vinya, així com també d'ametllers i garrofers. Llevat del garrofer introduït pels àrabs, aquests altres conreus, juntament amb el de l'olivera, devien ser els mateixos que van portar els romans.

Recordo que les vinyes no solament dominaven el paisatge de la vall i de gairebé tot el terme, sinó que encara hi havia vinyes en el que avui són espais absolutament urbanitzats, com la ronda Sant Jordi, el turó de can Gofau o el de La Rodalera. Tot i que la vinya ja no tenia la importància dels segles anteriors, no hi havia cap carrer de Canet en el qual no hi hagués un o diversos cellers. A l'entrada de la tardor l'olor del most dominava l'ambient del poble

i a tots els carrers del que ara és el casc antic, se sentien cantar els tascons de les premses i, a qualsevol racó, el vi bullia en calderes d'aram. Al cap de poques setmanes, a les façanes de moltes cases hi apareixia penjat un ram de pi verd en al·lusió a la dita que tothom sabia: «On hi ha ram hi ha mam».

Als pagesos conreadors de les vinyes se'ls coneixia com a «comparets» i els més valorats -per la qualitat del seu vi- eren els de can Golba del carrer de la Misericòrdia, els de can Malaire del carrer de Vall, els de can Grau de Muntanya que tenien el celler al carrer de la Font i només en despatxaven el diumenge, els de cal Retet de Sant Iscle que despatxaven el dissabte en una casa del carrer de l'Abell, els de can Tarenci al Mas Ramonet, els de can Mataporcs a la Caldeta Alta, els de can Manau al Romaní i molts d'altres. Quan corria la veu que algú havia encetat una bóta de qualitat, la gent feia cua i s'acabava de seguida. Val a dir que el vi era fluix, d'uns 8 ó 9°. La gent exigent deia que passat Sant Antoni tots els vins de Canet es captrencaven, o sigui, es tornaven agres. Segons sembla, a l'època romana la nostra comarca ja era famosa per la poca qualitat del vi i el que es produïa anava destinat als esclaus i als galiots, o sigui, els que vogaven a galeres.

A prop de la casa on vaig nèixer, la façana de la botigueta de can Pedro Jodar, on hi havia hagut la taberna de can Targa, conservava una fitora paredada a la llinda del portal que servia per posar-

Cal Dr. Manresa, abans Cal Pare Joan. Arxiu CEC

hi el ram anunciador. Era exactament idèntic al que vaig veure l'any 1963 a les ruïnes de Pompeia, per tant volia dir que ja s'utilitzava el 79 d.C. com a mínim.

L'espai forestal canetenc era mínim, amb unes quantes pinedes de pi pinyoner *Pinus pinca*, la majoria de les quals encara subsisteixen. Les més famoses eren: la de can Moreu i la de can Gofau (Santinyà), segurament per la seva proximitat al poble. Coronant la serra de ponent hi ha els pins d'en Ramiro (Ramir Busquets) i, ja fora del terme de Canet, la de Can Facina. Però potser les més populars eren la pineda de can Serra i del Benteveio o del turó d'en Vadoriques a l'entorn de Pedracastell, que en realitat són al terme de Sant Iscle. Al centre de la Vall de Canet hi havia hagut una pineda que devia subsistir almenys fins a finals del segle XVIII i d'això li ve el nom al tram de la riera que va des de la plaça mercat fins a l'actual Dr. Marià Serra. Els vells asseguraven que aquells pins gegantins que hi havia als marges de Santa Florentina eren els últims exemplars o testimonis de l'època del Pinar que va donar nom a la riera. Quan van fer l'autopista, la majoria dels que quedaven els van haver d'aterrar - ara em sembla que només n'hi ha un o dos a l'entrada del camí de ca l'Espanyol, o sigui, l'antic mas Simon-. Doncs bé, quan es va fer l'autopista, el meu amic Joan Juvanteny va haver de tallar aquestes relíquies de pins de la riera. Vaig preguntar-li quants anys devien tenir i em va dir que en devien tenir uns dos-

cents. Em van semblar pocs anys i vaig voler verificar-ho en companyia d'un pagès de Sant Pol molt entès en la matèria. Tots dos vam comptar diverses vegades les corones de creixença dels pins aterrats i va resultar que només tenien 188 anys, així que en Joan Juvanteny s'hi va acostar molt. S'hi podien apreciar perfectament que les seqüències humides i eixutes al cor de la Vall de Canet eren de nou anys i no set com diu la Bíblia al llibre de Josep. Recordo que vam fer el compte enrere i va resultar que els pins en qüestió havien estat plantats durant l'ocupació dels francesos, és a dir, entre 1808 i 1814. És ben coneguda l'afició de reforestar que tenien els francesos, tant era així que a ells se'ls deu la plantació dels plàtans de la Devesa de Girona i de la majoria dels que hi havia als antics camins reials (les actuals carreteres nacionals), que van ser brutalment tallats pel règim franquista per evitar que s'hi estavellessin els automòbils. A Canet, concretament, els arbres d'ombra més esplèndids eren a la carretera, tant al pla del Sant Crist com al pla de Mas Burri.

Però tornant a les pinedes, els *Pinus pinca*, malgrat que han acabat per dominar-ho tot, no és pas una varietat endèmica, sinó que fou introduïda pels romans procedents de la Mediterrània Oriental. El pi autòcton o endèmic és el que es coneix com a pi blanc, el *Pinus halepensis*, que té la copa esclarissada i s'hi observen les pinyes obertes (de poca mida) dels anys anteriors. El tronc és tortuós i l'escorça

branquinoso. L'únic profit que se'n treia d'aquest pi era la trementina, i per això també l'havia sentit anomenar com «pi trementinaire». Actualment només se'n veuen generalment arran de mar; a Canet només n'hi ha algun als peus de l'edifici de La Rodalera i, per trobar-ne un bosc sencer haureu d'anar fins a la Murtra, al terme de Sant Pol. També n'hi ha o n'hi havia algun exemplar al bosc de la Mare de Déu, al devastat parc de la Misericòrdia. I per tancar aquest apartat del pi, recordo que antigament a Canet hi havia el costum de fer espinnyades, que consistia en el següent: s'aplegaven una colla de jovent veïns d'un carrer i, d'acord amb l'amo de la pineda que es volia espinnyar, feien caure les pinyes i els adults feien un gran foc on se les feia obrir per extreure'n els pinyons. De la collita se'n treia una quarta part per l'amo del bosc i la resta es repartien a escot entre els participants. I és que menjar pinyons era un costum molt arrelat, sobretot entre els que badaven mirant com es jugava a botxes. En Triedu, que vivia a la plaça Macià, va ser el darrer venedor de pinyons; els portava en una senalla de palma i els mesurava en una mena de cubilet, a pela la ració després de la guerra. Després van venir els costums forasters de menjar cacauets, xufles i guixes i es van començar a vendre a l'entrada del cinema.

Els ametllers

L'abril de 1967 vaig publicar a la revista *Carrer Ample* aquesta al·legoria sobre l'ametller: «A l'hivern, l'única neu d'aquest paisatge [em referia al de Canet] sol ésser la flor trèmula de l'ametller;

l'ametller de branques esquerpes, de les quals ningú no suposaria que hi poden néixer uns pètals tan delicats». A mi, l'ametller florit em dona sempre una sensació de fred (malgrat que la majoria dels hiverns el fred és absent o de curta durada). La flor blanca i esplomadissa de l'ametller és un esclat de primavera prematura i em duu a la memòria la gelor d'alguna matinada grisa d'hivern; em porta una imaginària esgarrifança quan penso en els ametllers de la carena de Pedracastell, despullats de fulla i guarnits de flors de neu. En el moment que floreixen els ametllers, la natura d'aquesta part del país dorm encara l'hivernament. L'ametller podria ésser símbol d'esperança, un esclat esperançador dins la llargada modesta dels dies hivernals.

El meu primer flash de memòria: un ametller esborronat

El primer record de la meua infantesa té relació amb un vell ametller que hi havia en un hort del carrer de l'Alba, encara sense edificar. Era un cós encara sense obrar (entre can Grau confiter i a can Lloveras) que havia estat un hort d'una de les cases del carrer de l'Alba. Aquest hort, encara conservava la llisa per defensar-lo de les rierades i arran hi havia un ametller. En un espai tan estret, l'ametller havia crescut forçat, cercant la llum i sortia abocat a la riera per sobre la llisa. Vaig alçar els ulls i em vaig adonar que aquell ametller tenia les branques esborronades, a punt d'esclatar. La sensació inefable de l'ametller aponcellat m'obligà a abaixar el cap, els meus ulls meravellats van descobrir al mur de davant meu una planxa de ferro paredada plena de

Visió dels garrofers de la serra de Pedracastell (Arxiu Carles Saiz)

Vista dels garrofers d'en Montaner, al Castell de Santa Florentina. (Arxiu CEC)

forats, de les que abans de la guerra cobrien les entrades del gas. Vaig dir quelcom a la tia que em duia de la mà i em vaig adonar que hi havia un boixac trenat sobre el cabàs de palma que acabàvem de comprar a l'esparter Titus. Això em va produir la sensació de joia més pura que hagi sentit mai, i era tan intensa que em va fer venir les llàgrimes als ulls. A un infant com devia ser jo, qualsevol lloc i qualsevol cosa li pot fer descobrir la primavera. Arribant a casa, amb la mateixa sorpresa amb què havia vist aflorar el boixac del ventre del cabàs, havia nascut la meva primera germana. Aquell cabàs del boixac va anar d'ací d'allà pels llocs menys transitats de la casa i després de manta servitud, va desaparèixer sense que ningú no l'hagués de llançar. Sempre he cregut que aquella senalla era la meva placenta emocional. Després torno a la foscor fins al cap d'un any, quan mirem el món nevat des d'una finestra del segon pis. Les dones de casa ens aguantaven a la meva germana i a mi a l'ampit d'aquesta finestra que tenia el tester curull de neu i ella, que encara no parlava bé, exclamà glatint d'alegria: «Quanta cuca!» (perquè s'imaginava que tota la neu era sucre).

Els ametllers i el seu fruit també em porten a la memòria la figura del vell Bachs, un personatge que havia estat molt popular a Canet perquè era el que feia la figuereta a les comparses que anaven al capdavant dels passacarrers -que al Canet premodern ja en dèiem 'passades'- i de les processons. A aquesta comparsa hi anava el drac del castell -no sé perquè li dèiem La Mumarota-, els gegants, els capgrossos i al capdavant de tot, en Bachs amb «la figuereta».

Consistia en una canya de pescar infants, «il·lusos»... O sigui, que al capdavant del fil, com a

esquer hi duia una figa seca (que en aquell temps era tota una llaminadura) i els infants havien d'abastar-la amb la boca oberta i les mans a l'esquena. Òbviament, aquest barrilaire no els ho posava pas fàcil i quan algú provava de tancar la boca, ell hàbilment estirava la figuereta enlaire i la salvava per tornar a fer-la ballar de nou davant de l'avidesa dels menuts. I així anar fent mentre durava la cercavila. Aquesta era la gràcia... Doncs bé, aquest home que era bonhomiós i pacífic, quan arribava la tardor, es passava dies i dies al seu hort del carrer de Sant Joan, assegut en una cadira baixa picant ametlles d'una en una a sobre un socó, amb una paciència infinita. En cascava sacs i més sacs i semblava que havia d'esclovellar totes les ametlles del poble i del món. Doncs bé, aquests són els meus records més primerencs relacionats amb els ametllers en flor i en fruit i com a tals, merament emotius. Abans a Canet n'hi havia turons i turons de plantats i ara no és que estigui en perill d'extinció, sinó que ha desaparegut del tot.

Els garrofers

Cetarotonia siliqua, arbre perennifoli de la família de les lleguminoses. N'hi ha de dos sexes, els que donen flors femenines i fruits i les masculines que només fan flor d'aquest sexe. També hi ha espècies hermafrodites que fan flors d'ambdós sexes i fruits, de manera doncs que no es poden plantar únicament exemplars hermafrodites, atès que si es vol aconseguir una polimerització completa, cal plantar un exemplar mascle cada nou exemplars femenins o hermafrodites.

El fruit conegut en català com garrofa o garrova, té forma de beina de 10 o 12 centímetres de longitud,

d'un color marró lilós quan és madur. És un arbre propi del litoral mediterrani que, degut a la profunditat de les arrels, és molt resistent a la sequera i a les altes temperatures i en canvi, no suporta les temperatures inferiors als 5°C. A la península ibèrica n'hi ha sobretot des del Garraf a l'Algarvès i l'Estat Espanyol n'és el primer productor del món. A Canet, després de les gelades del febrer de 1956, van quedar greument afectats, motiu pel qual es deuria precipitar el seu abandonament.

Els garrofers del Maresme eren els de més al nord i s'introduïren al segle XVIII. És probable que els àrabs fossin els qui els van portar a la península ibèrica, atès que és un arbre endèmic de l'Orient Mitjà. Malgrat això, l'Estat Espanyol és el primer productor mundial de garrofa. El 50% d'aquesta producció es dona al País Valencià i representa el 25% de la producció mundial. L'ús actual de la garrofa és la d'aliment pels animals, sobretot porcs i ovelles que pasturen directament sobre el terreny. Antigament eren l'aliment bàsic dels animals de tracció de peu rodó, o sigui, ases, mules i cavalls.

El meu dilecte amic de Sant Pol, Jaume Rodríguez Suriñach, m'havia explicat que en el nostre territori el garrofer s'hi va introduir tardanament i en substitució de les oliveres quan, al segle XVIII, l'auge de la construcció naval i el comerç marítim va provocar una manca de mà d'obra a l'agricultura. El garrofer era un arbre que donava molt poca feina i a més a més era un bon producte per a l'exportació transatlàntica. La generalització del cavall en aquell enorme continent va fer augmentar la demanda perquè el garrofer no s'adaptava gairebé enlloc.

A Canet els garroferers creixien per tot arreu, fins i

tot a l'interior de la Vall i sobretot als penjats del turons. Els més propers al centre històric eren els de can Baltasar, que pertanyia a la gran propietat de can Pol i anteriorment a can Muní i ocupava la part alta de l'actual barri de can Baltasar. Els garrofers de can Manau cobrien la part alta del turó del Castellet, conegut com el Tudó. També a la rodalia hi havia els de can Serra, al penjat de la Timba (actual barri de Miramar), a la zona del Grau; n'hi havia a les dues vessants de la carena de Pedracastell, a la que dona a l'interior de la Vall eren del Castell, o sigui, de la família Montaner i les de ponent de la família Busquets. N'hi havia d'altres com la de cal Notari a l'entrada de l'autopista, i ja fora del terme de Canet, a Vall de Maria i Vall de Martra, la majoria dels quals pertanyien a la propietat de can Sagarra.

Durant i després de la guerra se'n va fer un ús intensiu o el que es coneix en associat o en tutoria, o sigui que, atès a l'amplada generosa que havia de tenir el marc de plantació per a la necessitat hídrica de cada exemplar, permetia fer-hi plantacions associades de cigrons, lleties i sobretot veça com a farratge per les vaques. L'últim ús que els garrofers van tenir a l'època del primer turisme, pel fet que molts tenien una capçada que arribava a terra i a l'interior s'hi formava una espècie de cabana, van ser adoptats pels «catrans» en les seves expansions amoroses amb les estrangeres.

A vegades penso que al llarg de la meua vida ha canviat pràcticament tot però, en especial, el paisatge.

Un altre dia parlarem sobre la vegetació decorativa en els espais urbans de Canet a través de la història.

Vinya del turó de Can Pol, actual barri del cementiri, mirant a migdia. (Arxiu Carles Sàiz)